
Noen har skrevet stadsfysikatets historie

BOKOMTALER

Oddlaug Marstein, enke etter stadslege og kommunaldirektør for helsevern og sosial omsorg i Trondheim, Tormod Marstein (1925 – 78), har etterkommet sin manns ønske. For snart 20 år siden, i 1971, uttalte han: «Det eneste jeg vet om mine forgjengere i jobben, er at den første druknet i sin egen brønn. Det var en gang på 1600-tallet. Noen burde skrive stadsfysikatets historie».

Oddlaug Marstein gir i denne boken et innblikk i et forsømt område innen norsk historieforskning og -formidling. Det gjelder helsehistorie, eller helsevesenets sosialhistorie. Ved å ta fatt i hver enkel stadsfysikus som fungerte i perioden 1661 til 1899 (10 i tallet), tegner hun et bilde av Trondheim bys historie som i det alt vesentlige har vært ukjent for så vel byens befolkning som for faghistorikerne. Ut fra sine forutsetninger som amatørhistoriker er det et imponerende materiale hun har gravd frem, særlig fra siste del av perioden. Og

det er en imponerende oversikt hun gir oss over legekunstens, legevitenskapens og sykdommenes historie. Naturlig nok har hun lagt stor vekt på hygienens historie, som var det felt disse statsansatte legene hadde et særlig ansvar for.

Den første medikus i Trondheim, dr.med. Jens Nicolaisen, kom til byen i 1661, 58 år etter at den første «offentlige» lege var blitt ansatt i Norge. Nicolaisen fikk en kort karriere i Trondheim. Han rakk å opprette et apotek før han under et feberdelirium (med flekktyfus) druknet i sin egen brønn bare ett år etter ansettelsen. Han utøvet legegjerningen ved å stille diagnoser og forordne medisin. For å sikre levebrødet drev han en vinhandel. Det var den gang.

I tid og rom er det lang vei fra Nicolaisen frem til de to siste av Oddlaug Marsteins stadsfysikuser, som fungerte i annen halvdel av 1800-tallet. Endringene gjelder i mindre grad legevitenskapen enn tenkningen omkring statens rolle og ansvar overfor landets befolkning. Thomas Bryn (1813 – 1902) og Marius Frimann Dahl Bøckmann (1846 – 1919) «regjerte» stadsfysikatet i til sammen 42 år, den første fra 1858, den siste fra 1890. Det er i denne perioden vi får de store «triumfene» i medisinen og hygienearbeidet: Sunnhetsloven av 1860 og bakteriologiens gjennombrudd i 1880-årene, men også generelle utviklingstrekk i tiden, slik som fremveksten av en mer aktiv stat innen sosialpolitikken, bedre offentlig økonomi og utbyggingen av et sentralt og kommunalt styringsapparat.

Fremstillingen av tiden under Bryn og Bøckmann gir også forståelse for hvorfor miljøhygienen har stått så sterkt, og kanskje fortsatt gjør det, i samfunnsmedisinen. Kampen mot epidemiene, for ikke å snakke om luktene og stanken – fra søppel, pissoarer, privéter, bedervet vann, råttent kjøtt – formidles på en levende måte, og det er kanskje der forfatteren lykkes best.

Oddlaug Marstein gir videre innblikk i hvordan enhver tid er preget av «sine» sykdommer. Med dette markerer hun at sykdom ikke bare er biologisk determinert, men at sykdom i høyeste grad er et produkt av sosiale og kulturelle strukturer. Hun viser også hvordan legene har inngått i et større kultiverings- og siviliseringsprosjekt, som handlet like mye om kropp som om ånd, og der legene hadde et særlig ansvar for kroppens «dannelse».

Om jeg skal gi noen kritiske merknader til boken, må det være at jeg savner noe mer kontekstualisering. Det vil si at begivenhetene i de ulike legenes liv settes inn i en større sammenheng, lokalt, nasjonalt og internasjonalt. Det dreier seg ikke om legevitenskapen, der disse kravene virkelig imøtekommes, men politisk og sosialt. Jeg reagerer også en smule på sjangeren. Forfatteren sier at hun ikke behersker verken forskerens eller journalistens form. Hun har derfor valgt brevformen. Men dette fungerer ikke helt. Den direkte talen til ektemannen blir ofte litt utenpåklistet og bryter med den øvrige fortellerstilen. Siste del av boken blir vel detaljert. Teksten kunne med hell ha blitt kortet ned, for heller å bruke plassen på å diskutere og sette stoffet inn i en litt større sammenheng. Dette er likevel for detaljer å regne. Her er det mye å hente både for den som vil vite mer om helsevesenets og sykdommenes historie generelt, og for den som måtte interessere seg for Trondheim bys historie spesielt.

AinaSchjøtz

Institutt for allmennmedisin

og samfunnsmedisinske fag

Universitetet i Oslo

Publisert: 20. april 2000. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 29. mars 2026.